Ще не було й п'яти годин ранку, коли Любина Павловна повернулася з церкви. Все тіло нило, ніби хто добре попобив, ноги підкошувались од утоми, а великі чорні очі ніби хто піском позасипав — боляче було заплющити.

— Спати, спати, спати,— нечутно шептали її вустоньки.— Ох, не дадуть христослави, почнуть грюкати у вікна, у двері... Ну, та дарма! Не сидіти ж, лупаючи сонними очима, як голодна сова. Треба дідові наказати, щоб не пускав.

Вчителька підійшла до вікна й визирнула на вулицю. Ще не розвиднювалося. Було місячно, й чистенький сніжок, що випав звечора, виблискував самоцвітами чудовими.

— Як хороше!..— шептала вона, вдивляючись у широку вулицю, по котрій рухались довгі тіні: люди розходились із церкви, чутно було крізь шибки глуху ґутірку й тупотіння ніг.

— Спати!.. Діду, а діду!..

Вона спустила занавіску, й жваві, тендітні, біленькі пальчики її швидко забігали по гачках на сукні.

Ввійшов сторож.

— Добридень, панночко люба! З празником поздоровляю.

— Спасибі, спасибі, дідуню... От що, дідуню, той... Воно, звісно, трохи ніяково не пускати, але... мені страшенно спати хочеться. Ха-ха-ха!.. вморилась я, дідуню. Такою вже нікчемою, певне, вродилася...

— Та спіть, Господь із вами, на здоров'ячко. Ото диви... Та я й близько їх не підпустю... Це ви про христославів?.. Ого, нехай спробують,— заспокоював дідусь.

Любина Павловна одсунула шухляду з комоду, витягла паперову торбинку з цукерками, другу з горіхами.

— Оце, дідуню, обдаруєте, а мене не будіть.

Дід вийшов, не поспішаючись, а панночка нашвидку роздяглася, одкинула червону ковдру з ліжка й хутко пірнула під неї.

— О-о-о, як же хороше,— потягнулась вона, закинувши руки за голову. Як гарно!..

Заплющила стомлені очі, й темна тінь лягла під ними від спущених довгих вій. Вона повернула голову од вікна, в котре через верхні шибки зазирав їй в обличчя підглядач-місяць.

Але сон уникав очей. Пишні чорні коси боляче гнітили голову; в ушах лунали ще досі церковні співи, нило тіло.

Любина Павловна підвелася, розплела коси і вкрила ними білосніжну подушку. Думки роями заклубилися в голові, під думки й заснула, а засипаючи, чула, як приходили христослави із звіздою, як дід прохав їх не гомоніти, бо люба панночка спочивають, пізнавала голоси школярів, своїх улюбленців... Все змішалося в якімсь тумані, солодкім-солодкім, як утома після дневної праці важкої.

Прокинулась, коли вже, замість місяця, сонечко різко світило в обличчя. Розбудив якийсь незрозумілий гомін.

Вона прислухалась.

— Либонь, свариться хтось?

— Сказано ж вам руським язиком, що не можна, не велено,— пізнала Любина Павловна голос діда.

— Кому ти говориш — не можна, хаме, га? Как тето не можна, селі я хачу? Одойди од дверей, старий чорт, а то я по-салдацькому з тобою розщитаюсь!..

— Інструктор Сопілка,—розпізнала нарешті Любина Павловна, підвелася й почала зодягатись, дослухаючись.

— Молодий ти ще розщитатись зо мною. Кажу: не пустю, ну, значить, і йди собі геть. Иш, залив спозаранку сліпи та й лізе, куди не треба. Ну, чого оце прешся? Не бачили тебе, п'яного? — бурчав дід.

— Как ти смієш тикать на мене, хахляка необразована, га? Ти тямиш, старе луб'я, з ким ти розговарюєш?

— Де ж пак не знати! Цабе велике!..

— Не цабе, а старшой унтер-офіцер Мусєй Сидорович Сопелка. Поняв?.. Одойди!.. Разві ти понімаєш обхожденіє благородное, што мінє треба, как полатається по образованому уставу, візіт іздєлать баришнє.

— К чортам!.. Господи прости, согрішиш з тобою... Геть, кажу! все одно не пустю.

— Не пустиш? га?.. Ну, дак ми штурмом возьмем.

Почулось тупотіння ніг, лемент діда, московська лайка; за хвилину двері грюкнули, й герой втисся в сіни, і дзенькнув клямкою до кімнати Любини Павловни.

— Не можна, не можна зараз! — гукнула вона.— Я ще не одяглася. Постривайте хвилинку.

— З нашим овдовольствієм, мамзель. Не безпокойтесь,— кланявся й підкручував уса перед дверима голінний Сопілка,— ми покуримо здесєчки, поки ви хвасон наведете. Што ж, ми разві не понімаємо? Видали, слава Богу, образованих дам. М-да... Ти от, старий сапог, тетого й не нюхав, потому ввесь свой вєк хахлом нікчемним прожив і не сліхав, што значить візіт і всьо такоє... А Сопелка, брат, п'ять годов із панством кумпанію держав, з офіцерством і всьо такое...

— Ішов би ти, Мусію, додому краще та не соромився б. Ти глянь на себе: на ногах не встоїш, цигарки не скрутиш...

— Ну, то ти, положим, не бреши. В ногах у мінє нікакого дроженія не замічається...

— Де вже там... А тхне від тебе, як з помийниці. І до кого ти приперся?..

— Как до кого? До вчительки.

— Та хіба вона тобі кумпанія? От, Господи! нажереться спозаранку й лізе почом здря. Ну, і йшов би собі до своїх-таки мужиків.

— Што ти мінє словесность вичитуєш? Говорю тобі, што ськаю по сібє обчества. Вона вчителька, а я вчитель, да ішо й старшой унтер... і ні копейки менш.

Одчинились двері.

— Прошу, пане інструкторе,— ласкаво посміхаючись, промовила Любина Павловна.

— А-а, здрастуйте, мамзель,— прояснів Сопілка.— Наше вам... З празником, значить, і всьо такое. От видиш, дєд, не всі такиї свині, как ти.

Сопілка увійшов у кімнату й стукнув зграбно закаблуками, дзенькнувши острогами.

— Спасибі, Мусію Сидоровичу,— відповіла на вітання Любина Павловна.— Сідайте.

— Тето можна.

— Може, вип'єте чарку вина. Тільки, вибачайте, в мене горілки нема, а вино солоденьке.

— То ість как тето? — образився Сопілка.— Разві я не понімаю? Слава Богу, п'ять, можна сказать, лет...

— Та не в тім річ,— сміялася Любина Павловна.— Може б, ви випили й закусили, а в мене тільки вино та цукерки з горіхами.

Вона поставила перед "інструктором" тарілку з гостинцями й одіткнула пляшку з вином.

— І ви ж зо мной?

— А то як же? Авжеж, вип'ю заради свята.

Любина Павловна налила йому шклянку, а собі чарочку.

— Ну, цокнемся. Дай Боже, щоб нам добре вчити та не сваритись цілий рік.

— Хе-хе-хе! зачим сваритись з такою делікатною барішньою? Тето не модель. Тольки зачим такая неправильность?

— Ха-ха-ха! яка неправильность?

— Да от, што ви сібє чарочку...

— Ну-у, дурниця. Я більш не можу.

— Хе-хе-хе! скісняєтесь.

— Ні, не те. Просто не звикла більш пити. Та й се... тільки на Різдво та на Великдень.

— Хе-хе, розказуйте!.. Другиї баришні здорово п'ють, і водку... самим настоящим манером. А про пиво, то хоч куда.

— Де ж се ви бачили таких панночок?

— Ого, ми видали... В городе, звєсно. Одпросишся, бувало, з товаришами погулять на цельную ночь і — гайда до барішень. Харащо!.. Дом, знаєте, двохетажной, швіцар і всьо такое. Не встигнеш увайти, как вони вже зустрічають, потому — городськой фасон і образованность. Тольки й слішиш: "Душка Сопелка, пожалуйте сюди". "Душка унтер, вгастітє пивом!" Ну, й вгастиш. Поють, танцюють і всьо такое. Вісьолиї баріщні, не деревенські.

Любина Павловна так і прикипіла на місці.

— М-да... випийте... Діду,— заметушилась вона,— йдіть до компанії. Сідайте отут із нами.

— Спасибі, панночко, дай Боже здоров'я, пошли вам Господи щастя.

— На здоров'ячко.

— Вдивляюсь я вам, мамзель, што ви любите возиться з тетими мужиками й розговор у вас всьо на мужичий манер.

— Так звикла.

— А я одучился, потому как, пробивши п'ять лет в городе, не чул тетого паскудства, хіба разве, как на побивку заявишся. Потом — учебная команда, образованіє і всьо такое. Одучилея, слава Богу. Та й не до лиця какось: усякая сволоч за мужика пощитає. А ми сібє ціну понімаємо. Думаю тето на вторительную, потому — разві здєсечки мінє місце? Разві я учебную команду проходил, штоб тут у вас з тетими вонючими габелками службу проходить? Разві вони можуть понімать устав і дісціпліну.

— Випийте ще, прошу.

— Тето можна. Ну, желаю вам, Мамзель... Ех, шкода, што ви не салдат: пожелав би вам проізводства прямо у пітьфебелі. Потому — виучка у вас єсть, хоч ви, скажемо, й не були в учебній команді. Тольки не харашо, што ви дісціпліни не вместе поддержать з своїми чортинятами.

— За віщо ж ви даєте їх?

— Да как же їх не ругать. Такиї, знаєте, стерви! так і смотрить кажний, штоб как-небудь хронт с...ть...

Раптом одчинилися двері й на порозі з'явилася енергійна постать Сопілчихи з палицею.

— Бач, де він вина розпиває... Йди додому! Там родичів наїхало, а він як крізь землю провалився. Зараз мені додому! Годі тобі пумпувати у цієї хвойди! Додому, кажу, йди!

Любина Павловна трохи не впала од несподіванки. Чорні очі її заблищали сльозами.

— Що ти говориш, навіжена! — обурився дід.

— Знаю що, не вчи!.. Бач, злигалися. Мало того, що трохи не щодня пропадав у будні тут, і на святки прийшов одвідати. Муштру школярам вигадали. Знаємо ми цю муштру!..

— Жена, замовкни! — підвівся, похитуючись, Сопілка.— А то під розстрєл.

— А цього не хочеш?

Сопілчиха підняла палицю й огріла чоловіка кілька разів по плечах.

— Геть мені додому зараз, падло чортове!

"Інструктор" кулею вискочив у сіни.

— А ця — свята та божа! Подивишся, ніби й путнє щось, а як фиглі-миглі виробляє. Стривай, це тобі так не минеться. Я тобі покажу причаровувати чужих чоловіків. Знаю, що гарний, що припав до серця... Та дзуськи! Знайди собі, а чужого не одбивай.

Любина Павловна впала на ліжко, ридаючи.

— И-и!.. Чорт плаче, що води не настане. Пху!..

— Слухай,— підступив до оскаженілої молодиці дід.— Йди звідси, поки не зайняв по потилиці. За віщо ото зобідила панночку?

— Нехай не...

— Що тут за заколот?

У хату ввійшли батюшка з дяком.

— Чого ти галасуєш тут, а?

Молодиця вискочила з кімнати.

— Любино Павловно, що з вами? Чого ви? — підійшов панотець до вчительки.

— Та тут таке скоїлося, панотченьку, що не приведи Господи!

— Що ж саме?

— Та прийшов отой падлюшний Сопілченко, покруч московський, а за ним прибігла його молодиця. Розверещалась, розрепетувалась, навіщо панночка в неї чоловіка одбила. Чи ви чули таку напасть? О Господи милосердний!.. Опаскудили нізащо...

— Ай-ай-ай!.. Ну, годі Любино Павловно,— заспокоював сердешну панотець,— годі, люба, хороша! Не варто се ваших сліз.

Він обережно взяв її за плечі й підвів з ліжка.

— Заспокойтесь, не звертайте уваги. Починаймо,— звернувся він до дяка.

— Сла-а-а-а-ва в вишніх Богу,— розітнувся по хаті натхнений спів,— і на землі мир, в чоловєцєх благововєніє.

Любина Павловна здригалася од ридання.

Дід побожно хрестився, хитаючи головою.